

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ЦЕНТР ІМЕНІ В. М. БЕЙЛІСА
«СХІД-ЗАХІД: ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ
МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВЗАЄМОСТСУНКІВ»
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ІМЕНІ А.Ю. КРИМСЬКОГО
НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА РАН

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ІСТОРІЇ СХОДУ

*МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 90-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА
ВОЛЬФА МЕНДЕЛЕВИЧА БЕЙЛІСА
(1923 – 2001 рр.)*

15 – 16 травня 2013 року,
м. Луганськ

Луганськ
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
2013

изучению национальной политики в отношении крымских татар в межвоенный период (20-30-е годы XX века).....		Пилипенко В.В. (Луганськ). Іран у зовнішній політиці СРСР періоду «Холодної війни»: історіографія проблеми	183
Коновалова И.Г. (Москва). Рецепция античных топонимов в средневековой исламской географии («Европа» и «Скифия»)....	107	Погосян (Хакбалян) Г.Г. (Ереван). К вопросу об этническом составе Шамахи (по западноевропейским источникам XV-XVII вв.).....	188
Костикян К. П. (Матенадаран). Указы Ереванских ханов как источники истории армянского народа	111	Попов А.В. (Харьков). Возвышение и упадок Османской империи в поэзии султанов XV-XVII вв.....	196
Кочубей Ю.М. (Київ). Трапезунд і Україна	117	Радивилов Д.А. (Київ). Джизья в системі релігійно-правових представлений мусульман.....	201
Кошовий С.А. (Київ). Нові джерела з історії держави Цінь доби Чжаньго	123	Разумович Д.А. (Доєцьк). Особливості архітектури александрійського храму Серапісу.....	204
Красильникова Л.И., Красильников К.И. (Луганск). О строительных тенденциях укрепленных городищ салтово- маяцкой культуры (по материалам форта Красное Городище) ...	127	Саидов З.А. (Луганск). Об одном из адресатов Мас'уда ибн Намдара.....	208
Крюков В.Г. (Луганск). Відображення проблем етимології і семантики етноніму “ар-рус” у ранній науковій праці В. М. Бейліса “Сочинения ал-Мас'уди как источник по истории Восточной Европы X века”	129	Сбродов А.А. (Луганск). Перспективы исследования архива В.М. Бейлиса.....	210
Кумеков Б.Е. (Астана, Казахстан). Арабские письменные памятники как источник по этническому составу кипчаков Мамлюкского государства	134	Сериков И.Н. (Москва-Лондон). Средневековая арабская библиография и каталогизация книг. Зачем был написан «аль Фихрист»?.....	212
Максимчик А.Н. (Минск). Роль и место Кавказа во внешней политике Российской империи (по материалам неопубликованных работ профессора М. А. Полиевктова).....	137	Сулаберидзе З.Н. (Тбилиси). Ал. Барятинский и проблемы российской религиозной политики на Кавказе в 50-60-х гг. XIX века	214
Мамедов С.Г. (Баку). Некоторые аспекты разведывательной деятельности государства Ширваншахов в конце XI – начале XII века в трудах В.М. Бейлиса	142	Троян С.С. (Київ). «Арабська весна» у форматі сучасних геополітичних зрушень.....	219
Маркарян С.А. (Ереван). Проблема национальной самоидентификации у турок-месхетинцев	153	Филипчук О.М. (Черновцы). Полонені араби у Візантії наприкінці IX – середині X ст.: війна, хрещення і церемоніал	229
Мещерякова Д.И. (Луганск). Биографическая заметка о мусульманине-вероотступнике в «Вафайат ал-а'йан ва-анба' абна' аз-заман» Ибн Халликана	159	Филькин К.Н. (Томск). Вклад Т. Стюарта в исследование гаудия-вайшнавиства	234
Микульский Д.В. (Москва). Ибн Халдун о нашествии на Северную Африку арабских племен бану хилал и бану сулайм и об эпосе, повествующем об этом нашествии	161	Фоміна О.В. (Луганськ). Ціна імперії: Редьярд Кіплінг.....	238
Налбандян А.А. (Ереван). Роль должностей векиля, сепасалара и великого везира в административной системе Сефевидского Ирана.....	168	Цукерман К. (Париж). Русы на Куре. К вопросу датировки книги Иосиппон	242
Насирова Я. (Баку). Роль и значение Османских рукописных документов в изучении социальной и экономической истории Азербайджана.....	177	Шевченко О.К. (Симферополь). Средняя Азия и Дальний Восток на Крымской конференции 1945 г. в диссертационных штудиях РФ.....	246
Олійников В. (Київ). I-IV Хрестові походи в історичних записях арабських хронікерів	178	Shestopalets D. (Kyiv). Some notes on the interpretation of al-Baqara, 143 in medieval Quranic exegesis.....	251

(Подробная и предметная характеристик памятника будет представлена в ближайшем выпуске „Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка”).

1. Планиграфия городища и визуальные признаки его фортификационности.

Городище расположено на мысообразной площадке высотой +30м над поймой реки, образованной коренным берегом и двумя глубокими балками. С трех сторон склоны с признаками эскарпировки, создавшей искусственный уклон до 45°, с напольной стороны прорыт ров и отсыпан вал. Валу, они же стены, оконтуривают городище по его периметру с размерами сторон: 78-63 м по северу, 63-52 м югу, 78-61 м по западу, 78-68 м по востоку. Общая протяженность линии вала высотой 1,5 м и рва глубиной до 1,5 м составили около 275 м, внутренняя площадь городища 0,35 га. Рядом, на площади 30 га, находилось селище СМК. Из него обозначен проход на территорию укрепленного городища.

2. Раскрытая площадь внутренних и наружных частей городища составила 304 м², из них 96 м² – участок обнажения и расчистки вала.

Вал включал: с наружной и внутренней сторон строительные отходы величиной до 1-1,1 м. Средняя его часть являлась стеной шириной 3,9 м, высотой около 1,5 м, сложенной из сырцовых и обожженных плинфо-кирпичей нестандартных размеров известных в качестве строительных материалов в византийском зодчестве раннего и развитого средневековья. Форма кирпичей двойка, одни из них почти квадратные 40x45 см, 50x55 см, другие прямоугольные 50-55x25x30 см, нередки половины кирпичей. Толщина строительного кирпича от 6,5 до 8,5 см. Приблизительно такие же строительные материалы производили и использовали византийские зодчие при возведении зданий церковно-культового и бытового назначений в Киеве, в Херсонесе, на Мангупе, Таматархе и других местах связанных с провинциальной византийской архитектурой.

3. Трапезиевидная форма укреплений известна на многих этого же времени городищах Среднего и Нижнего Дона (Маяцком, Семикаракорском, Верхнеольшанском), все они являются памятниками фортификационного назначения алано-хазарского типа.

4. Техника кладки стен по ряду показателей: многослойность, поочередно сочетающая в себе 6-7 рядов плинфы и бревенчатых поперечных лаг, конструкций, опирающихся на лежни-платформы из плах дуба, внутренней и наружной облицовки стен, применения известкового раствора толщиной от 1 до 10-12 см, прочих деталей строительства, соответствуют системам поздне римской и византийской строительных школ, созданной Марком Витрувием, из которой в первую очередь был заимствован опыт бесфундаментного строительства.

Итак, сформируем выводы:

1. Возведение защитных стен Красного Городища в форме трапеции, соответствует римско-византийским традициям строительства оборонительных объектов.

2. Строительство стен с дополнительными крепежными конструкциями из дерева, как и их бесфундаментность, одинаково соизмеримы с практикой римско-византийской архитектуры.

3. Форма плинфовидных кирпичей, технические приемы кладки вписываются в технологические стандарты строительных материалов производимых и используемых византийскими мастерами.

Основные и сопутствующие признаки возведения форта Красное Городище, характерные строительной отрасли Византии, свидетельствуют о её участии в военных строительствах в условиях, сложившихся к X ст. геополитических противостояний между Хазарским каганатом, Древней Русью, Арабским халифатом. В этой ситуации Византия проявляла заинтересованность в организации военных укреплений вдоль хазарского пограничья. Заметим, что ничего подобного из систем фортификации в степных массивах СМК не выявлено.

УДК 930.2=411.21 „09“

Крюков В. Г. (Луганськ).

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕТИМОЛОГІЇ І СЕМАНТИКИ ЕТНОНІМУ “АР-РУС” У РАННІЙ НАУКОВІЙ ПРАЦІ В. М. БЕЙЛІСА “СОЧИНЕНИЯ АЛ-МАС’УДИ КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ X ВЕКА”

Названий науковий твір Вольфа Бейліса являє собою кандидатську дисертацію, з часу захисту якої минуло півстоліття. Дане дослідження виконане на засадах докладного термінологічного аналізу оригінальних текстів творів літератора, географа й історика середини X століття Абу-л-Хасана ‘Алі ібн ал-Хусайна ал-Мас’уді, що збереглися до сьогодні, а саме “Золоті луки і родовища коштовностей”, та “Книга вказівки і спостереження”. Належить відзначити ґрунтовність порівняльної характеристики інформації ал-Мас’уді й інших арабських авторів, де відображена проблематика, що складала сутність наукового дискурсу ал-Мас’уді. Важливим науковим здобутком В. М. Бейліса є докладність термінологічного аналізу оригінальних текстів, який здійснений на розроблених цим дослідником принципах, обґрунтованих у його подальших наукових працях. Наукову цінність являють характеристика

попередніх здобутків європейської орієнталістики у вивченні інформації арабських писемних документів IX-X століть з історії Східної Європи, виявлення відмітних ознак і ступеня вірогідності цієї інформації, та визначення географічних і етнографічних уявлень ал-Мас'уді в умовах історичної дійсності часів життя і діяльності названого арабського вченого.

Щодо проблеми етимології терміна "ар-рус", то доцільно урахувати наданий Вольфом Бейлісом критичний аналіз наукової полеміки з цього приводу, яка розпочалася у європейській арабістиці між прихильниками та опонентами "норманської" версії походження цього терміна ще у першій третині XIX століття (с. 257-275). Виявилось, що сутність цієї полеміки були суперечності щодо питання про етнічну належність русів чи то до слов'ян, чи то до норманів. Однак, власне проблема походження етноніму "ар-рус" при цьому не порушувалася. Саме тому Вольф Бейліс, піддавши критиці "норманську" версію, висловив думку про необхідність подальшого дослідження даної проблематики.

Разом із цим, у науковій праці, що розглядається, певною мірою визначені засади, на яких ці дослідження мають здійснюватися. Зокрема, Вольф Бейліс звернув увагу на архаїзм на повідомлення про участь етнічної спільності, званої "ар-рус", у якості союзників хозарів у війні, яку останні разом з аланами провадили у 643 році з Дербентом (с. 293). Дане повідомлення міститься в історичному творі персидського вченого X століття ал-Бал'амі, що являє собою переробку розвідки арабського історика ат-Табарі. Отже, виявляється, що "руси" згадані серед іраномовних етнічних спільностей, які залюднювали степи Прикавказзя і пробували в середині VII століття під зверхністю хозарів.

Польський арабіст Тадеуш Левицький висловив міркування, що етнічна спільність, названа у розглянутому повідомленні, являє собою предків русів IX – X століть, які ще у середині VII століття зазнавали вплив з боку державного утворення хозарів, політичний центр якого на той час знаходився у Східному Прикавказзі. Виявлося, що названий етнонім існував у середовищі аланів Східного Прикавказзя за два століття до прикликання на княжіння у 862 році норманських конунгів прильменськими слов'янами. Дане обставина є свідченням безпідставності твердження прихильників "норманської" версії щодо походження етноніму "рус" від терміна "Ruotsi" – фінізованої назви мешканців узбережжя шведської області Упланд, а саме "rōth-byggjar" ("мореходці").

Разом з цим, міркування Тадеуша Левицького щодо етнічної належності "ар-рус" середини VII століття не було підтримане, і студіювання проблеми етимології названого етноніма, на доцільності якого наполягав Вольф Бейліс, відбувалося у межах "іранської" версії походження етноніма "рус". Підставою для розвитку дослідницької роботи

саме у даному напрямі є звітка про етнічну спільність "hros", що подана у переліку людностей, які пробували на землях, прилеглих до Кавказу. Дане звітка наведена в творі "Історія церкви", авторство якого приписується візантійському хроністу середини VI століття Захарію Рітору.

Тадеуш Левицький слідом за німецьким орієнталістом Йозефом Марквартом ототожнив "hros" з однією із сарматських етнічних спільностей, а саме з роксоланами. Але при цьому він зазначив, що порівняння "ар-рус" ал-Бал'амі з "hros" Захарія Рітора є недоцільним. Втім, виявлено, що до складу очолюваного хозарами військово-політичного союзу кочових племен, створеного у 20-х роках VI століття, тобто за 120 років до вище згаданих історичних подій, увійшли підкорені хозарами алано-сарматські племена Прикавказзя. Тому, на нашу думку, участь нащадків роксоланів разом з кавказькими аланами у війні з Дербентом під головуванням хозарів є вельми імовірно.

Дане міркування підтверджується науковими здобутками лінгвістики. Зокрема, була виявлена відповідність першої частини самоназви роксоланів осетицькому терміну "ruxs / roxhs" ("ясний"). Ми уважаємо, що таке значення етнічної самоназви відображує певну якість або відмітну ознаку її носіїв від кривних етнічних спільностей. Зокрема, таке "самооцінювальне" значення має первісна самоназва "орхонських" тюрків, а саме "türk-üt". Перша частина згаданої самоназви являє собою стародавній тюркський прикметник, що має значення "дужий", "сильний", а друга його частина є монгольським суфіксом множини.

Втім, за винятком розглянутого повідомлення ал-Бал'амі, у арабській писемній традиції етнонім "ар-рус" головним чином означає певне угруповання слов'ян. Відомий радянський дослідник Борис Рибаків уважав, що дане історичне явище було зумовлене просуненням одного з племінних угруповань роксоланів до земель басейну ріки Рось у часи пробування названої етнічної спільності у межиріччі Дону і Дніпра (початок II століття до н. е. – кінець I століття н. е.). Саме ця історична подія зумовила поширення терміна "ruxs / roxhs" на тих подніпровських слов'ян, які підпали під короткочасну зверхність названих кочівників. З часом ці слов'яни дістали панівного стану в середовищі слов'янського населення Середнього Подніпров'я, на яке з часом поширилася самоназва "руси".

Дослідження семантики етноніма "ар-рус" у творах ал-Мас'уді Вольф Бейліс здійснив на засадах аналізу співвідношення етнонімів "ар-рус" (руси) і "ас-сакаліба" (слов'яни), якому присвячений окремий підрозділ наукової праці, що розглядається (с. 296-312). Щодо "ас-сакаліба", то Вольф Бейліс дійшов до висновку, що найбільш докладні повідомлення ал-Мас'уді стосуються слов'ян Центральної Європи, а саме Повіслення і Середнього Подунав'я. Ті "ас-сакаліба", яких належить ототожнити зі

слов'янами Східної Європи, згадані як населення земель, прилеглих до ріки Дон, як мешканців володіння "правителя слов'ян, званого іменем ад-Дір" (ототоженого В. М. Бейлісом з Діром, літописним соправителем Аскольда), та з тими "ас-сакаліба", які разом з русами, які перебували у "країні хозарів". Виявляється, що дослідник у даному підрозділі визначив семантику етноніму "ас-сакаліба" як означення єдиної етнічної спільності, що залюднювала територію Центральної і Східної Європи, до складу якої входили окремі племінні угруповання. Разом з цим, аналізуючи ті фрагменти текстів творів ал-Мас'уді, у яких слов'яни згадані разом з русами, він висловив міркування, що названий автор уважав слов'ян і русів кривими людностями, які мають спільні звичаї й вірування. На нашу думку, саме остання обставина зумовила фрагментарність інформації ал-Мас'уді про слов'ян Східної Європи та її невідповідність за загальним обсягом і змістовною навантаженням повідомленням цього автора про центральноевропейських слов'ян.

Згадану обставину розумів і Вольф Бейліс, і саме це розуміння зумовило розгляд ним питання про той територіальний простір, який залюднювала етнічна спільність, означена назвою "ар-рус" (с. 312-326). Результатом цієї дослідницької роботи був висновок дослідника про те, що руси, означені ал-Мас'уді як "плем'я із слов'ян", згідно з цим автором, залюднювали великий територіальний простір Східної Європи, який простягався від узбереж Чорного і Азовського морів на півдні до володінь волзько-камських болгар на північному сході. Грунтуючись на цьому висновку автор наукової праці, що розглядається, висловив міркування, що етнонім "ар-рус" у творах ал-Мас'уді означає усе слов'янське населення Східної Європи (с. 325-326).

Втім, на нашу думку, є доцільним урахування висловленого Вольфом Бейлісом у попередньому підрозділі його наукової праці міркування, що етнонім "ас-сакаліба" у повідомленні ал-Мас'уді про слов'ян і русів, які пробували у "країні хозарів", означає тих слов'ян, які на час життя названого арабського автора не увійшли до складу давньоруської держави (с. 304). Тому ми маємо нагоду уточнити міркування Учителя щодо семантики етноніма "ар-рус" висловом "відоме ал-Мас'уді" слов'янське населення Східної Європи, тобто населення Подніпров'я та земель, прилеглих до великого трансконтинентального торговельного шляху, який пролягав із Західної Європи через Київ, і надалі рікою Окою і рікою Волгою через володіння волзько-камських болгар до столиці Хозарського каганату. Щодо північних і північно-західних меж Руської землі, то ал-Мас'уді не мав про них будь-яких конкретних уявлень.

Разом з цим, виявляється необхідність уточнення семантики етноніму "ар-рус" у зв'язку зі здійсненим Вольфом Бейлісом аналізом

повідомлення ал-Мас'уді про похід військово-морських дружин русів проти мусульманських володін у Південно-Західному Прикаспі, що відбувся у 913-914 році (с. 360-391). Відзначивши хронологічний зв'язок згаданої військової справи з експедиціями збройних сил Київської Русі проти Візантійської імперії, автор наукової праці, що розглядається, визначив наступні відмітні ознаки першої від останніх: 1. Якщо військові експедиції проти Візантійської імперії являли собою військово-політичні заходи Київської держави, які мали на меті створення сприятливих умов для діяльності руських купців на чорноморських торговельних шляхах і на ринках Візантійської імперії, то військовий похід русів у Прикаспійські області навпаки, мав наслідком руйнування тих ринків, на яких, згідно з повідомленням арабського географа другої половини IX століття Абу-л-Касима 'Убайдаллаха ібн Хурдазбіга, здійснювали свої торговельні операції купці-руси, тобто він відбувся всупереч державним інтересам Київської Русі; 2. Якщо військові експедиції проти Візантійської імперії мали наслідком укладання мирних угод, у яких обумовлювалися права руських купців, то під час військового походу русів у Прикаспійські області нападники здійснювали лише пограбування місцевого населення; 3. Якщо військові експедиції проти Візантійської імперії очолювалися київськими правителями, зокрема конунгами Олафом й Інґвором, то у повідомленні ал-Мас'уді про збройні напади русів на Прикаспійські області відсутні будь-які натяки на керівництво цими нападами з боку представників державної влади Київської Русі. 4. Якщо військові експедиції проти Візантійської імперії та мирні угоди, що були укладені внаслідок цих заходів між Київською державою і Візантійською імперією докладно відображені у "Повісті минулих літ", то інформація про напади русів на Прикаспійські області узагалі відсутня у літописній традиції Київської Русі. Тому висновок автора наукової праці, що розглядається, про те, що у даному фрагменті твору ал-Мас'уді йдеться аж ніяк не про населення Київської Русі, а про збройні формування різно-етнічних найманців, які після закінчення очолюваної конунгом Олафом військової експедиції проти Візантійської імперії, що відбулася у 911 році, за власною ініціативою розшукували собі поживу (с. 364-366). Отже, виявляється, що у розглянутому повідомленні ал-Мас'уді термін "ар-рус" узагалі позбавлений будь-якого конкретного етнічного значення.

Таким чином, міркування і висновки, зроблені Вольфом Бейлісом у його ранній науковій праці "Сочинения ал-Мас'уді как источник по истории Восточной Европы X века" не втратили свого наукового значення і на наш час. Тому ми вважаємо за необхідний захід її публікацію у якості окремого монографічного дослідження. Підготовка цього видання

завершується на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

P.S. Посилання на сторінки наукової праці Вольфа Бейліса є відповідними нумерації сторінок примірнику його кандидатської дисертації, що зберігається на кафедрі всесвітньої історії та міжнародних відносин Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 930.2 = 411.21: 94(560)

Кумеков Б.Е. (Астана, Казахстан)

АРАБСКИЕ ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ КАК ИСТОЧНИК ПО ЭТНИЧЕСКОМУ СОСТАВУ КИПЧАКОВ МАМЛЮКСКОГО ГОСУДАРСТВА

В средневековых арабских письменных сочинениях содержится ценная информация по этнонимии кипчаков Дешт-и Кипчака. При этом сообщения Ахмада ат-Тини и ад-Димашки относятся к племенному составу кипчаков Восточного объединения, а сведения ан-Нувайри, Ибн Халдуна, пролевают свет на племенной состав кипчаков Западного объединения. Рубеж между Восточным и Западным Кипчакским ханством проходил по р. Итилю. Структура племенного состава кипчаков, относящаяся ко второй половине XI – нач. XIII вв., была сложной и неоднородной. Кипчакская общность вобрала в себя, помимо собственно кипчакских, тюркоязычные кимекские, куманские, огузские, древнебашкирские, печенежские, а также тюркизированные элементы ираноязычного этнического пласта. Тем самым не подтверждается тезис, выдвигаемый рядом ученых о наличии в составе кипчаков домонгольского периода центральноазиатских монгольских группировок.

В пределах Дешт-и Кипчака шел интенсивный процесс формирования кипчакской народности, в особенности на территории Казахстана, стимулированный всем ходом нивелировки этнокультурных признаков, чему содействовали государственность, этническая территория, однотипность форм хозяйствования, система общественных отношений и общность языка. Тесное взаимодействие кипчаков с различными этническими группами сказывалось на их этнической общности. С все растущим политическим весом кипчаков многие племена и этнические группы (канглы, кимеки, куманы, карлуки, огузы, чигили, печенеги, уранкай, азкиши и др.), сознавая свою принадлежность к единому этносу, принимали этноним кипчак и стали сами себя называть кипчаками.

Арабские исторические труды, написанные в период Мамлюкского государства Египта и Сирии (вторая половина XIII-XVI вв.) заключают в себе важный материал, который позволяет судить об этническом составе государства, созданного кипчаками. Представление об этническом составе Мамлюкского государства можно вынести, в основном, из содержания собственных имен султанов, эмиров, военачальников и духовных лиц. Наименование того или иного лица по признаку его этнической принадлежности явление обычное у восточных авторов мусульманского круга. Упомянутые представители этнических группировок в обществе мамлюков составляли племена, входившие в состав племенных структур Дешт-и Кипчака. В сочинениях арабских средневековых историков Ибн ал-Фувати, ас-Сукаи, ад-Давадари, Ибн Шакир, Моголтай, Ибн Касир, Ибн ал-Фурат, Ибн Тагриберди содержатся антропонимы неарабского происхождения, в которых рельефно выделяется нисба по племенной принадлежности. Так, упоминается династийный кипчакский род борили (Шамс ад-Дин Аккуш ал-Борили, Сайф ад-Дин Бори). В Восточном Дешт-и Кипчаке, на современной территории Казахстана, борили в иерархии кипчакских племен занимали ведущее положение из среды которых выходили верховные кипчакские ханы. Отмечаются также представители элитарных и знатных кипчакских племен токсоба (Байбарс Токсоба, Санджар Токсоба, Сайф ад-Дин Токсоба) и Бурджоглы (султан Байбарс Бурджоглы, султан Калаун Бурджоглы). Токсоба и бурджоглы относились к знатым племенам кипчаков в Восточном Дешт-и Кипчаке. С продвижением части кипчаков и куманов с середины XIII в. в южнорусские степи произошла перегруппировка этнополитических сил. Правящим племенем в Западном объединении кипчаков стали токсоба и бурджоглы.

Вместе с тем в письменных источниках значится известный этнос имеки или кимеки (Балабан ал-Имек), создавший в IX – нач. XI вв. сильный каганат в долине Иртыша. Впоследствии они вошли в состав Кипчакского ханства.

Среди мамлюков было родственное кипчакам племя куман. В сочинениях Ибн ал-Фурата и Ибн Тагриберди упоминаются эмир ал-Кумани и шейх Зайн ад-Дин Абу Бакр ал-Кумани, что представляет большой интерес. Упоминание этнонима куман как самостоятельной этнической единицы весьма примечательно, ибо в зарубежной и отечественной историографии широко распространено устоявшееся мнение о тождестве кипчаков и куманов. Анализ оригинальных сведений текстологического и картографического материалов, содержащихся в трудах арабских географов и историков ал-Идриси, Ибн Саида, Абу-л-Фиды, ад-Димашки, подтверждает информацию Ибн ал-Фурата и Ибн